

„EURÓPA NYELVE A FORDÍTÁS” JAVASLAT AZ EURÓPAI UNIÓNAK

Frank Tibor

az MTA levelező tagja, egyetemi tanár,
Eötvös Loránd Tudományegyetem Amerikanisztika Tanszék
frank.tibor@btk.elte.hu

Umberto Eco sokat idézett szavai szerint „Európa nyelve a fordítás” (Eco, 1993). A szellemes *bon mot* különösen igaz a nemzetközi tudományosság világában, ahol az alkotómunka – különösen a társadalomtudományokban – még ma is döntően a nemzeti nyelveken folyik, miközben a tudományos eredmények nemzetközi közzététele elsősorban angolul történik. A globális tudományosságnak ma ugyanúgy ösztönöznie kell a „kis” és „közepes” nagyságú tudományos nyelvek fenntartását, mint az eredményes és gyors nemzetközi kommunikációt segítő, közvetítő nyelv(ek)en történő közzétételt. Ez a kettőség ma az Európai Unió hivatalos, bár sokak által vitatott álláspontja is: az Unió egyszerre hirdeti Európa soknyelvű valóságának és az angol mint *lingua franca* fenntartásának párhuzamos igényét, még ha ez a politikai és nyelvpolitikai fórumokon a vélemények rendszeres ütközéséhez vezet is (Darquennes, 2010; Romaine, 2013; Gazzola – Grin, 2013; Bonotti, 2013). Kiss Jenő holland, dán és magyar példák nyomán „kiegyenlített kétnyelvűséget” tart reális elképzelésnek (Kiss, 2009, 71.). A „kiseb” és „közepes nagyságú” nyelveken közzétett tudományos eredmények fő problémája az, hogy azok révén a nemzeti tudomá-

nyosság nem, vagy csak esetlegesen integrálódik a globális tudományba, s így a nemzetközi versenyben háttérbe szorul.

A 18–19. századi nemzetközi érintkezés eszközei a 20. század második felére elvesztették meghatározó szerepüket. A latin még a katolikus egyházban is visszaszorult, és radikálisan megfosztották sokáig uralkodó befolyásától a humanisztikus iskolai gyakorlatban is. A francia nyelv már korábban védekező pozícióba szorult, a németet pedig nemzetközi nyelvként hosszú időre diszkreditálta a náciizmus.

Az angol nyelv a II. világháború utáni időszakban a nemzetközi érintkezés, s azon belül a tudományosság legfontosabb kommunikációs eszköze lett (Kaplan, 1983; Crystal, 1997; Fishman, 1998–99; Frank, 2014). Ennek okai közé tartozik az egykori brit birodalom nyelvi hagyatéka, a II. világháborúban aratott, részben amerikai-angol győzelem, majd ezt követően az Egyesült Államok ugrásszerű térfoglalása, újabban pedig a világszerte megnövekedett kommunikációs igény s a globális informatikai fejlesztés döntően amerikai háttere. Magának az angol nyelvnek több olyan tulajdonsága van, amely nagymértékben alkalmassá teszi a nemzetközi nyelv szere-

pére: már kis szókinccsel és minimális nyelvtani ismeretekkel is képes a közlésre (Mesthrie – Bhatt, 2008; Grzega, 2010, 798–800.).

A sokféle angol dialektus kialakulása mellett a 20. század kommunikációs mobilitása elindított egy ezzel ellentétes irányú, egységesítő tendenciát is. A „világangol” kifejezést már az 1920-as évek óta használják. Mellette idővel, a II. világháború után megjelent a „nemzetközi angol” is, amelyet ma gyakran „globálisnak” neveznek (Frank, 2014, 41–42., 46–47.).

Anyanyelvként az angolt „csak” 328 millióan beszélik ugyan, de mindennapi használoknak száma további százmilliókra tehető. Noha bizonyos nyelveket anyanyelvként többen beszélnek, de sajátos adottságainál fogva ma az angol tölti be a nemzetközi nyelv szerepét szinte minden területen, így a tudományban is. Az angolt mint *lingua franca*t, azaz nemzetközi nyelvet, ma már világszerte kiterjedt tudományos kutatás vizsgálja (Soukhanov, 1999; Crystal 2003²; Grzega, 2010, 800–804.).

Van-e esélyük a kisebb nemzeti nyelveken keletkező publikációknak arra, hogy új eredményeiket a világ tudományos közvéleménye elé tárják? A válasz nyilvánvalóan diszciplínánként eltérő lehet, hiszen az általában amúgy is rövidebb természettudományos közlemények egy részének megértéséhez – a zömmel még ma is ógörög vagy latin eredetű szakmai szókinccsen kívül – viszonylag kevés kifejezés ismeretére van szükség, miközben a jellemzően hosszabb bölcsészeti-, társadalom- és művészettudományi cikkek feldolgozása komolyabb nyelvtudást igényel.

Európa szinte minden országában folyik tudományos könyv- és folyóirat-kiadás a nemzeti nyelve(ke)n – és angolul is. Kiss Jenő akadémikus szabatos megfogalmazásában:

„Az európai országok értelmiségének nagy része tudományos téren a nyelvi jövőt jelenleg egy olyan kétnyelvűségi modellben képzelel el, amelyben az anyanyelv mellett az angol a *lingua academica*, a tudomány nemzetközi nyelve.” (Kiss, 2009, 70.) Érdemben (noha gyakran csak hallgatólagosan vagy jelszószerűen) ezt a nézetet teszi magáévá az Európai Unió is (Romaine, 2013, 120–124.; Bonotti, 2013, 200–201.; Gazzola – Grin, 2013, 100–104.). Will Kymlicka kanadai filozófus megfontolandó társadalmi osztályszempontokat is felvet a nemzetközi (és nemzeti) elit angol nyelvhasználatára és a nemzeti többség anyanyelvi preferenciája közötti feszültség hátterében (Kymlicka, 2001).

Magyarországon és a szomszéd államok magyar nyelvű tudományosságában – hasonlóan más „kis” és „közepes” nagyságú nyelvetterületekhez – erőteljes anyanyelvi tudományos közlés folyik. A magyar kutatók jelentős része ugyanakkor tudatában van annak, hogy új tudományos eredményeiket angolul kell közölniük ahhoz, hogy bekerüljenek a nemzetközi tudományos életbe, és részt vegyenek a kutatási versenyben. Kiss Jenő a magyar nyelv és az Európai Unió kapcsolatáról szólva hangsúlyozta: „A társadalmi versenyképességnek része a nyelvi versenyképesség”, s hogy „a tét az anyanyelv versenyképességének a megtartása” (Kiss, 2005, 13., 22.; Kiss, 2009, 68–70.). A magyar tudomány angol nyelvű „exportja” történeti okoknál fogva jelentős hátránnyal indult: az MTA tagjainak és doktorainak idegennyelv-ismeretéről készült kérdőív felmérése alapján Medgyes Péter úttörő tanulmányai először tárták fel a hazai tudományosság (a természet- és a társadalomtudományokban eltérő mérvű) lemaradásának politikai és szakmai okait (Medgyes – Kaplan, 1992; Medgyes – László, 2003).

Az angolra fordíttatás és az angol nyelvű közlés a tudományos munka előfeltétele és gyakran megoldhatatlan teherterele lett. A jelenlegi fordítói díjszabás alapján a fordíttatás már elérheti a 4 Ft/leütés mértékét is (a fordítás nemzetközi díjszabásához lásd Hendrickson et al., 2013). Egy átlagos, 1 ív terjedelmű cikk fordítási és lektorálási költségei 240 000 Ft-os költséggel járhatnak. Ha egy közepes nagyságú könyv adataival, azonos kulcsal számolunk, akkor egy ív (40 000 leütés) lefordítása 160 000 Ft-ba, húsz ívé 3 200 000 Ft-ba, az ezt követő nyelvi lektorálás ennek mintegy a felébe, azaz további 1 600 000 Ft-ba kerül(het). Az angol nyelvű közzététel költsége valóságos árakon összesen akár 4 800 000 Ft-ot is kitehet.

Mindehhez sajnos hozzá kell tenni, hogy a tudományos fordítás hazai színvonala – kevéssé kivételtől eltekintve – nem éri el az anyanyelvi szintet. A fordítás és az anyanyelvi lektorálás csak akkor igazán eredményes, ha ennek nyomán a nemzeti nyelveken megfogalmazott tudományos tartalom, „üzenet” célhoz ér, és integrálódni képes a globális kulturális közegbe. Itt elsősorban a bölcsész- és társadalomtudományok publikációi ütközhetnek nehézségekbe. A magyar kutatók nincsenek abban a helyzetben, hogy műveik angolra fordíttatását maguk finanszírozzák, döntő többségük nyelvtudási színvonala pedig nem teszi őket alkalmassá munkáik angolul történő megírására. A fordítás költségeit az egyetemek, az akadémiai vagy más kutatóhelyek általában nem vállalják, a fordítás minőségét ráadásul a szerzők jelentékeny része nem tudja ellenőrizni és a maga közlési intencióihoz pontosan hozzáigazítani. A hazai idegen nyelvű tudományos folyóiratokban még a legjobb esetben is marad a szövegekben valami idegenszerűség.

A legtöbb európai nemzet helyzete hasonló a magyarországihoz. Írásom szűkre szabott keretei között ezért csupán *felvetem a nem angol nyelven születő, illetve nem angolul közölt tudományos eredmények angolra fordításának programtervét az Európai Unió égisze alatt, annak kiemelt és erre a célra elkülönített anyagi támogatásával, a Magyar Tudományos Akadémia kezdeményezéseként*. A terv lényege az, hogy az EU évi rendszerességgel finanszírozzon egy nagy nemzetközi tudományos fordítási alapot, amelyből az európai uniós tagországok kutatóinak új kutatási eredményeket közlő tudományos könyveinek és cikkeinek angolra fordítását támogatnák. A fordítási támogatás pályázat útján lenne elnyerhető, a pályázatokat EU-tagországok szakértőiből álló nemzetközi szakmai kuratórium(ok) bírálná(k) el. Az éves pályázati keretet (húszhat nem angol anyanyelvű ország évi húsz-húsz könyvével és száz-száz cikkével számolva) kezdetben 100 millió euróra tenném. Ez a szám természetesen durva becslés, amelyet a terv részletes kidolgozása során pontosítani szükséges, és majd a tényleges igények s a publikációk fontossága szerint kell elosztani. A tervet a Magyar Tudományos Akadémia dolgozhatja ki, és nyújthatná be az Európai Uniónak, illetve a *Science Europe*-nak. Amennyiben a terv megvalósul, idővel globális programmá lenne szélesíthető, és pedig az UNESCO égisze alatt.

E nemzetközi tervtől függetlenül jócskán maradnának a magyar tudományos intézményeknek, tudományszervezésnek és iskola-rendszernek is feladatai. Fordítási alapot kellene létesíteni a tudományos szövegek könyvkiadói és folyóiratai számára, hogy idegen nyelven is publikálhassanak. Nagy arányban kell fejleszteni a hazai iskolai nyelvtanítást, a külföldi ösztöndíjas tanulmányutak rendsze-

rét és az egyetemi fordítóképzést. Így remélhető, hogy a nemzeti tudomány önállóan is képes lesz teljes hatékonysággal részt venni a nemzetközi tudományos kommunikációban.

Kulcsszavak: *nemzeti nyelvek, nemzetközi nyelvek, nyelvi versenyképesség, fordítási költségek, tudományos művek fordítása, európai fordítási alap*

IRODALOM

- Bonotti, Matteo (2013): Politics without the Vernacular: Liberal Culturalism and the Language Policy of the European Union. *Political Studies*. 33, 3, 196–206. DOI: 10.1111/1467-9256.12006
- Crystal, David (1997¹ [2003²]): *English as a Global Language*. Cambridge University Press, Cambridge
- <http://books.google.hu/books?id=d6jPAKxTHRYC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
- Darquennes, Jeroen (2010): Analyse und Herausforderungen der Sprachenpolitik in der EU. In: Hinrichs, Uwe (Hrsg.): *Handbuch der Eurolinguistik*. Harrasowitz, Wiesbaden, 779–793.
- Eco, Umberto (1993): “The language of Europe is translation”. Előadás az ATLAS *Asises de la traduction littéraire* en Arles 1993. november 14-i konferenciáján, Arles-ban.
- Fishman, Joshua A. (1998–1999): The New Linguistic Order. *Foreign Policy*. 113 (Winter), 26–40.
- Frank Tibor (2004): Nemzetek fölötti nyelv és nemzeti fennmaradás. Kulturális politikák esélyei Kelet-Közép-Európában. *Magyar Tudomány*. 8, 808–823. • <http://www.matud.iif.hu/04aug/03.html>
- Frank Tibor (2014): Világangol. In: Ladányi Mária – Vladár Zs. – Hrenek É. (szerk.): *Nyelv – Társadalom – Kultúra. Interkulturális és multikulturális perspektívák*. MANYE – Tinta, Budapest, 10/I–II, 41–53.
- Gazzola, Michele – Grin, François (2013): Is ELF More Effective and Fair than Translation? An Evaluation of the EU’s Multilingual Regime. *International Journal of Applied Linguistics*. 23, 1, 93–107. DOI: 10.1111/ijal.12014
- Grzega, Joachim (2010): Mehrsprachigkeitskonzepte in Europa und Global English. In: Hinrichs, Uwe (Hrsg.): *Handbuch der Eurolinguistik*. Wiesbaden: Harrasowitz, 795–804.
- Hendrickson, Sherry G. – Harrison, T. C. – Lopez, N. A. – Zegarra-Coronado, A. G. – Ricks, T. (2013): Translation Cost, Quality, and Adequacy. *Journal of Nursing Scholarship*. 45, 2, 185–191. DOI: 10.1111/jnu.12021 • <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3674223/>
- Kaplan, Robert B. (1983): Language and Science Policies in New Nations. *Science*. 221, 4614. DOI: 10.1126/science.221.4614.913 • https://www.researchgate.net/publication/6092864_Language_and_science_policies_of_new_nations
- Kiss Jenő (2005): A magyar nyelv és az Európai Unió. *Magyar Nyelvőr*. 129, 12–30. • <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/129/129102.pdf>
- Kiss Jenő (2009): A tudományos nyelvek, az anyanyelv és az értelmiségi elit. *Magyar Tudomány*. 170, 1, 67–74. • <http://www.matud.iif.hu/2009/09jan/13.html>
- Kymlicka, Will (2001): *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship*. Oxford University Press, Oxford
- Medgyes Péter – Kaplan, Robert B. (1992): Discourse in a Foreign Language: An Empirical Survey of the Foreign Language Competence of Leading Hungarian Scholars. *International Journal of the Sociology of Language*. 98, 67–100.
- Medgyes Péter – László Mónika (2001): The Foreign Language Competence of Hungarian Scholars: Ten Years Later. In: Ammon, Ulrich (ed.): *The Dominance of English as a Language of Science. Effects on Other Languages and Language Communities*. Mouton de Gruyter, Berlin–New York
- Mesthrie, Rajend – Bhatt, Rakesh M. (2008): *World Englishes: The Study of New Linguistic Varieties*. Cambridge University Press, Cambridge
- Romaine, Suzanne (2013): Politics and Policies of Promoting Multilingualism in the European Union. *Language Policy*. 12, 115–137. DOI 10.1007/s10993-013-9277-8 • http://www.academia.edu/6432543/O_Politics_and_policies_of_promoting_multilingualism_in_the_European_Union
- Soukhanov, Anne H. (gen. ed.) (1999): *Encarta World English Dictionary*. St. Martin’s Press, New York
- Wolf, Michaela (2014): „The language of Europe is translation”. EST Amidst New Europes and Changing Ideas on Translation. *Target*. 26, 2, 224–238. DOI: 10.1075/target.26.2.04wol